नेपालमा राष्ट्रपति : भूमिका र जनअभिमत

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत
राजनीतिशास्त्र विषयको स्नातकोतर तह दशौं पत्रको प्रयोजनको निमित्त
राजनीतिशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरामा प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

अमरनाथ भुसाल

रोल नं. १०/२०६२

रजिष्ट्रेशन नं.: ५-१-४८-५-९९

२०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

पृथ्वीनारायण क्याम्पस

राजनीतिशास्त्र विभाग

पोखरा

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत राजनीतिशास्त्र स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको पाठयक्रम अनुरुप दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ अमरनाथ भुसालले "**नेपालमा राष्ट्रपति : भूमिका र जनअभिमत**" शीर्षकको शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशन तथा सुपरिवेक्षणमा तयार गर्नु भएको हो । शोधकर्ताले तयार गरेको शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु । प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्यांकनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

उपप्राध्यापक डा. उमानाथ बराल

शोध निर्देशक

राजनीतिशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस

पोखरा

मितिः २०६८/१२/२०

ई.स.: २०१२/०४/०२

राजनीतिशास्त्र विभाग

<u>स्वीकृति-पत्र</u>

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय राजनीतिशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम अनुरुपको दशौं पत्रको प्रयोजनको लागि अमरनाथ भुसालद्वारा "**<u>नेपालमा राष्ट्रपतिः भूमिका र जनअभिमत</u>**" शीर्षकमा तयार पारिएको शोधपत्रलाई स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्यांकन समिति

१. विभागीय प्रमुख : सह-प्राध्यापक श्री अग्निधर पौडेल ....

२. वाह्य परिक्षक : सह-प्राध्यापक डा. विश्व कल्याण पराजुली ....

३. शोध निर्देशक : उप-प्राध्यापक डा. उमानाथ बराल ....

मिति : २०६८/१२/३०

ई.स.: २०१२/०४/१२

कृतज्ञता

नेपालको राजनीतिक विकासक्रममा २०६२/०६३ को जनताको अभूतपूर्व सहभागिताबाट सम्पन्न जनआन्दोलनले जनतालाई साच्चिकै सार्वभौमसत्ता तुल्यायो । यस संगसगै देशले नयाँ माहोल प्राप्त गऱ्यो । जनताले आफ्नो शासन आफै गर्ने सोचका साथ देशका सबै वर्ग, जाति, लिङ्ग, सम्प्रदाय र धर्मका मानिसहरुको शासन व्यवस्थामा सहभागिताका खोजीको लागि नयाँ संविधानको निर्माण संविधानसभाले गर्ने मनशायका साथ देशमा संविधान सभाको निर्वाचन सम्पन्न भयो । संविधान सभाले देशको शासकीय स्वरुप कस्तो बनाउने र राष्ट्रपतिलाई के-कस्ता अधिकार दिइनुपर्दछ भन्ने वहस गरिराखेको बेलामा जनताले शासकीय स्वरुप र यसको प्रमुख व्यक्तिको रुपमा रहेका राष्ट्रपति प्रति जनताको अवधारणलाई यस शोधमा विश्लेषण गर्ने प्रयाश गरिएको छ ।

यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य समय उपलब्ध गराएर निरन्तर सुझाव तथा सल्लाह एवं निर्देशन दिनुहुने आदरणीय गुरु उप-प्राध्यापक डा. उमानाथ बराल प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । समयमा नै शोधप्रस्ताप स्वीकृत गरी कार्य थालनी गर्न एवं पुरा गर्नको लागि सहयोग पुऱ्याउनुहुने राजनीतिशास्त्र विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु सह-प्राध्यापक श्री अग्निधर पौडेल प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र अर्न्तवार्ताका क्रममा बाह्यपरिक्षक लगायत अन्य महानुभावहरुबाट प्राप्त सुझाव र टिप्पणीका लागि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । प्राप्त टिप्पणी र सुझावका आधारमा परिमार्जित गरि यो शोधपत्र बुझाएको छु । यस शोध कार्यका लागि मलाई निरन्तर सुझाव, सल्लाह, उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु उप-प्राध्यापक गिरधारी दाहाल तथा राजनीतिशास्त्र विभाग पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखराका गुरुहरुप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोध कार्यमा आफ्नो सल्लाह, सुझाव प्रदान गरी सहयोग गर्नुहुने मित्रहरु वृद्धि बहादुर अधिकारी, गगनदीप जि.सी., नारायण प्रसाद शर्मा, लक्ष्मी श्रेष्ठ, राजु प्रसाद भुसाल प्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । यसरी नै शोध कार्यका लागि आवश्यक सामाग्री संकलनमा सहयोग गर्नुहुने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय तथा त्रि.वि. क्षेत्रीय पुस्तकालय पोखरा, सार्वजनिक पुस्तकालय पोखराका कर्मचारीहरु र सर्वेक्षणमा सहभागी भै सहयोग गर्ने पोखरा उपमहानगरपालिका वडा नं. ८ वगालेटोलका उत्तरदाता महानुभावहरु प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ । अन्त्यमा कम्प्यूटर सम्बन्धी कार्य गरी सहयोग गर्नुहुने आशिष भुजेल तथा ईमेज कपीयर्स एण्ड सेक्रेटरीयल सर्भिसप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अमरनाथ भुसाल

मिति : २०६८/०२/२९

ई.स.: २०१२/०६/११

शोधसार

"नेपालमा राष्ट्रपति : भूमिका र जनअभिमत" भन्ने यो शोध त्रिभुवन विश्वविद्यालय, राजनीतिशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पसमा राजनीतिशास्त्रको स्नातकोत्तर पूरा गर्नको लागि दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको छ ।

दोस्रो जनआन्दोलन २०६२/०६३ ले नेपाललाई गणतन्त्रात्मक मुलुक बनाउने अख्तियारी प्रदान गरेपछाडि एवं संविधानसभाको पहिलो बैठक १५ जेठ २०६५ ले त्यसको कार्यान्वयन बाट नेपालको शासकीय स्वरुपमा एउटा नौलो अभ्यासको लागि वातावरण तयार भयो । प्रस्तुत शोधपत्र शासकीय स्वरुपको यो नौलोपनालाई अध्ययनको विषय बनाएकोले मौलिक अध्ययनका रुपमा रहेको छ । राजसंस्थाको विदाइपछाडि त्यसको ठाउँ लिनको लागि नेपालमा राष्ट्रपतिको व्यवस्था गरियो । यससँग सम्बन्धित जनताको धारणा र संवैधानिक भूमिकाको जानकारी प्राप्त गर्ने उद्देश्य राखिएकोमा यसका लागि विवरणात्मक एवं विश्लेषणात्मक अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस अन्तर्गत निष्कर्षमा पुग्नको लागि विश्वमा प्रचलित शासन प्रणाली, दलीय अडान, बुद्धिजीवीहरुको धारणा एवं संवैधानिक व्यवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ । यस कार्यलाई जनताको अभिमतसँग जोडेर अध्ययनको निचोड निकालिएको छ ।

विश्वमा विभिन्न खाले शासन प्रणाली कायम रहेका छन् । ती सवै कुनै न रुपमा संसदीय वा राष्ट्रपतिय शासनप्रणाली सँग नजिक देखिन्छन् । सवै शासनप्रणालीले राज्य प्रमुखको व्यवस्था गरेका छन् । कसैले यस संस्थालाई शक्तिशाली बनाएका छन् त कसैले यसलाई शक्तिहीन अनि कसैकसैले यसलाई संविधानमा व्यवस्था गरेर आंशिक शक्ति प्रदान गरेका छन् । नेपाली परिवेशमा पनि यो संस्थालाई जनताले लोकतन्त्रको लागि आवश्यक ठानेका छन् । र राष्ट्रपतिको भूमिकाको विषयमा जनता माझ एउटै धारणा नभएतापनि हाम्रो जस्तो बहुजातीय, बहुभाषिक देशमा राष्ट्रपतिलाई नत शक्तिशाली न शक्तिहिन बनाउनु नै बुद्धिमानी हुन्छ । वरु यसलाई संवैधानिक रुपमा केही अधिकार दिएर मिश्रित शासनप्रणालीमा जाँदा नै देशले शासनप्रणालीमा भएको अन्योलता चिरेर एउटा समुन्नत राष्ट्र बन्ने तर्फ अगाडी बढ्न सक्दछ ।

विषय सुची

प्रारम्भिक I

सिफारिस पत्र II

स्वीकृति पत्र III

कृतज्ञता IV

शोध सार V

विषय सुची VI

तालिका सुची IX

चित्र सुची X

परिच्छेद एक

अनुसन्धानको परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि एवं परिचय १

१.२ समस्या कथन २

१.३ उद्धेश्यहरु ३

१.४ अनुसन्धान विधि ४

१.४.१ अनुसन्धानको ढाँचा ४

१.४.२ तथ्याङ्क, सूचनाको प्रकृति ४

१.४.३ तथ्याङ्क संकलन विधि ४

१.४.४ उत्तरदाता छनोट विधि ४

१.४.५ तथ्याङ्क प्रस्तुति र विश्लेषण ५

१.५ पूर्व कार्यहरुको समीक्षा ५

१.६ अनुसन्धानको औचित्य र महत्व ७

१.७ अनुसन्धानको सीमा ८

१.८ अनुसन्धानको संरचना ८

परिच्छेद दुई

विश्वमा लागु भएका प्रमुख शासन प्रणालीहरु

२.१ सामान्य परिचय १०

२.२ कार्यकारिणीको स्वरुप १०

२.३ संसदीय शासन प्रणाली ११

२.३.१ संसदीय शासन प्रणालीका विशेषताहरु ११

२.३.२ संसदीय शासनप्रणालीका सबल पक्षहरु १२
२.३.३ संसदीय शासन प्रणालीका कमजोर पक्षहरु १३
२.४ राष्ट्रपतिय शासन प्रणाली १४
२.४.१ राष्ट्रपतिय शासन प्रणालीका विशेषताहरु १४
२.४.२ राष्ट्रपतिय शासनप्रणालीका सबल पक्षहरु १५
२.४.३ राष्ट्रपतीय प्रणालीका कमजोर पक्षहरु १६
२.५ मिश्रित शासन प्रणाली १७
२.५.१ मिश्रित शासनप्रणालीका विशेषताहरु १७
२.५.२ मिश्रित शासनप्रणालीका सवल पक्षहरु १८
२.५.३ मिश्रित शासन प्रणालीका कमजोर पक्षहरु १९
२.६ विभिन्न मुलुकमा प्रचलित शासन प्रणालीको स्वरुप १९
२.६.१ बेलायत १९
२.६.२ संयुक्त राज्य अमेरिका २०
२.६.३ फ्रान्स २०
२.७.१ निष्कर्ष २१

परिच्छेद तीन

नेपालमा राष्ट्रपतिय प्रणाली

३.१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि २३
३.२ शक्ति केन्द्र दरबार र यसको अलोकप्रियता २४
३.२.१ पहिलो जनआन्दोलन (२०४६) सम्मको विकासक्रमः २४
३.२.२ दोस्रो जनआन्दोलन २०६२/६३ सम्मको विकासक्रम २५
३.२.३ राजतन्त्रको शान्तिपूर्ण बर्हिगमन एवं गणतन्त्र आगमन २६
३.३.१ अन्तरिम संविधानमा राष्ट्रपति २६
३.३.२ राष्ट्रपतिको निर्वाचनसंग सम्बन्धित व्यवस्था २९
३.३.३ राष्ट्रपतिय निर्वाचनको व्यवस्थाको प्रयोग २९
३.४ संविधासभाको शासकीय स्वरुपको बहसमा बौद्धिक जगतको दृष्टिकोण २९
३.४.१ संसदीय प्रणालीले सबैलाई समेट्छ ३०
३.४.२ राष्ट्रपतीय प्रणालीले स्थिरता दिन्छ ३१
३.४.३ विकल्प, मौलिक, संसदीय प्रणाली ३४
३.४.४ समाधानको लागि मिश्रित मोडेल ३४
३.५ शासकीय स्वरुप सम्बन्धमा दलहरुको अवधारणा ३५

३.५.१ तत्कालिन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) ३५
३.५.२ नेपाली कांग्रेस ३६
३.५.३ नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत मार्क्सवादी हेनिनवादी) ३६
३.५.४ दलहरुको अवधारणमा समीक्षात्मक टिप्पणी ३७
३.६ निष्कर्ष ३७

परिच्छेद चार

जनताको अभिमतमा नेपालमा राष्ट्रपति

४.१.१ उत्तरदाताको संख्या ३९
४.१.२ उत्तरदाताको छनौट ३९
४.२.१ उत्तरदाताको जात/सम्प्रदाय ४०
४.२.२ उत्तरदाताको लिङ्ग ४१
४.२.३ उत्तरदाताको स्तर ४२
४.२.४ उत्तरदाताको पेशा ४३
४.२.५ उत्तरदाताको पार्टीगत आवद्धता ४४
४.३.१ राष्ट्रपति र राजामा भएको फरक ४५
४.३.२ राष्ट्रपतिको भूमिका ४६
४.३.३ प्रस्तावित शासकीय स्वरुपमा राष्ट्रपति ४७
४.३.४ मिश्रित मोडेलमा जनताको धारणा ४८
४.३.५ राष्ट्रपतिलाई दिइनुपर्ने अधिकार ४९
४.४.१ शिक्षा र राष्ट्रपतिको जनताको धारणा ५०
४.४.२ शिक्षा र प्रस्तावित शासकीय स्वरुप ५१
४.४.३ शिक्षा र विवाद समाधानको लागि मिश्रित मोडेल ५१
४.५.१ राष्ट्रपति एवं शासकीय स्वरुपमा भएको जनताको अभिमतको निचोड ५२

परिच्छेद पा“च

निष्कर्ष

५.१ अध्ययनको सांराश ५३
५.२ अध्ययनको निचोड ५४
सन्दर्भ सामाग्रीहरु ५७

अनुसुची ५९

तालिका सुची

तालिका नं.	विषय	पृष्ठ नं.
४.१	उत्तरदाताको जात/सम्प्रदाय	४०
४.२	उत्तरदाताको लिङ्ग	४१
४.३	उत्तरदाताको शिक्षाको स्तर	४२
४.४	उत्तरदाताको पेशा	४३
४.५	उत्तरदाताको पार्टीगत आवद्धता	४४
४.६	राष्ट्रपति र राजामा भएको फरक	४५
४.७	राष्ट्रपतिको भूमिका	४६
४.८	प्रस्ताविक शासकीय स्वरुपमा राष्ट्रपति	४७
४. ९	मिश्रित मोडेलमा जनताको धारणा	४८
४.१०	राष्ट्रपतिलाई दिइनुपर्ने अधिकार	४९
४.११	शिक्षा र राष्ट्रपति प्रतिको जनताको धारणा	५०
४.१२	शिक्षा र प्रस्तावित शासकीय स्वरुप	५१
४.१३	शिक्षा र विवाद समाधानको लागि मिश्रित मोडेल	५१

चित्र सुची

स्तम्भ चित्र नं.	विषय	पृष्ठ नं.
४.१	उत्तरदाताको जात/सम्प्रदाय	४०
४.२	उत्तरदाताको लिङ्ग	४१
४.३	उत्तरदाताको शिक्षाको स्तर	४२
४.४	उत्तरदाताको पेशा	४३
४.५	उत्तरदाताको पार्टीगत आवद्धता	४३
४.६	राष्ट्रपति र राजामा भएको फरक	४५
४.७	राष्ट्रपतिको भूमिका	४६
४.८	प्रस्ताविक शासकीय स्वरुपमा राष्ट्रपति	४७
४. ९	मिश्रित मोडेलमा जनताको धारणा	४८
४.१०	राष्ट्रपतिलाई दिइनुपर्ने अधिकार	४९